

HORKAY HÖRCHER FERENC

KOLNAI AURÉL ÉS „A POLITIKAI” FENOMENOLÓGIÁJA

...a politikai gondolkodás nem független a politikától, mi több, valójában a hatalomnak adott tanácsadésként értelmezhető. A politika mélyén a háborús logikát felfedező elmélet nem kevesebb mint a háborús logika érvényesítésére tett javaslat.

Előzetes megjegyzések

■ Sokat tett azért Kolnai Aurél, hogy ne legyen könnyű életművét besorolni. Unortodox gondolkodó volt, mondhatnánk, ha rövidre akarunk zárni a dolgot, de ez így nem lenne pontos. Nemcsak abban az értelemben lenne megtevesztő, hogy felnőttkorában ugyan, de Kolnai bizony megtért az anyaszentegyház kebelére. Hanem abban az értelemben is, hogy nagyon is tanult, csiszolt volt a filozófiai nyelve és kultúrája, és váltig kereste a kapcsolódási pontokat nemcsak a filozófiatörténet korábbi korszakaihoz, hanem a kortárs filozófia erőterében alkotókhoz is. Még sincs jól artikulált és könnyen beazonosítható helye a bölcséleti kánonban annak ellenére, hogy a kortárs filozófia olyan jelesei álltak ki mellette, részletes dolgozatokat írva gondolkodásáról, mint Pierre Manent, Bernard Williams, David Wiggins, Dan Mahoney, John Haldane vagy Axel Honneth.

Ha filozófiai álláspontját szeretnénk meghatározni, van, aki humánus konzervatívnak (humane conservative) nevezi (Haldane), és van, aki keresztény konzervatívként emlegeti (Honneth). Mások inkább a fenomenológiához kötik, bár élete korai szakaszában a pszichoanalitikus

A tanulmány a K_22 pályázati program finanszírozásában, a K 143251 azonosító számú, *A politika és „a politikai” fogalma a modern magyar politikai gondolkodásban a 16. századtól a 20. századig* című projekt keretében, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az NKFI Hivatal által kibocsátott támogatói okirat alapján valósult meg.

mozgalomhoz is kötődött, és érett írásai az analitikus filozófia eszköztárát használják. Nyilvánvaló, hogy mindezen meghatározások egy-egy metszetet adnak az életműről, ám e metszetek nem könnyen egyeztethetők össze egymással. Ha életműve egészét nézzük, Kolnai filozófiája legalább annyira nehezen megragadható, mint ahogy szerinte a leírás általában is nehezen tudja megragadni a valóságot, amelynek tagoltsága, belső ellentmondásossága megakadályozza az egyértelmű és következetes fogalomhasználatot.

A jelen írás nyilván nem végezheti el a pontos kanonizálás nehéz és felelősségteljes munkáját. Nem is ez a feladata. Kolnai Aurél munkásságának egyetlen aspektusára fog kitérni: arra, hogyan vélekedik szerzőnk „a politikai” természetéről. Kolnai ugyanis nem csak testtapasztalatunkkal és érzelemökonómiáinkkal kapcsolatos fontos részkérdések, így az averzív érzelmek fenomenológiájának szakavatott elemzője volt.¹ Hasonlóképp érdekelte a metafizológia, a filozófiai módszertan is, pedig nem volt rendszeralkotó, módszeres gondolkodó. Ezen túlmenően azonban az erkölcsfilozófia is vonzotta. Amikor azt fogjuk vizsgálni, hogy mi az álláspontja „a politikai” kérdéskörével kapcsolatban, akkor valójában azt vizsgáljuk, hogy miként ítéli meg a politika és az etika, továbbá a politika és a filozófia viszonyát. Vagyis a friss magyar nyelvű Kolnai-szakirodalomból inkább a Balázs Zoltán által kezdeményezett irányt folytatjuk – hisz témánkhoz ez áll közelebb –, mint a Boros Gábor és Bacsó Béla által tárgyalt érzelemfenomenológiai gondolkodással kapcsolatosat. Ám a jelen dolgozat állítása tulajdonképpen az, hogy a két irány nem választható el könnyen egymástól: amikor a politika világának működésmódját elemzi, ugyanaz a gazdag fenomenológiai jelenségleírás jellemzi filozófiai beszédmódját, mint az averzív érzelmek kutatása során.

E dolgozat Kolnai két szövegére fog koncentrálni. Az egyik egy viszonylag korai munka, a címe: *Mi a politika tartalma?* (*Der Inhalt der Politik*, angolul: *What is Politics about?*).² Ez a mű eredetileg 1933-ban jelent meg, ami, ha a politikai kontextust nézzük, elég izgalmassá teszi ezt a Carl Schmitt-tel folytatott vitát. A másik írás magyar címe: *Az erkölcsi mozzanat a politikai megosztottságban* (*The Moral Theme in Political Division*). Ez a munka eredetileg 1960-ban jelent meg, majd három évtizeddel a korábbi írást követően.³ Ebben is megjelenik Carl Schmitt neve, ami szintén komolyan elgondolkodtató, hisz a háború utáni angolszász kontextusban ez a név már nem csengett különösebben jól. Míg az első írás idején Kolnai Ausztriában élt, és befolyásos „public intellectual” volt, a második fogalmazása idején már Angliában élt, és bizonyos fokokig az egyetemi oktató (academic intellectual) életét élte. Carl Schmitt nevének emlegetésén túl az éles politikai megosztottság egy adott társadalmon belüli megnyilvánulása, a konfliktus, harc kérdéskörének tárgyalása köti össze ezt a két szöveget. Kolnai célja mindkettőben a barát–ellenség szembeállításával való szembenézés, annak lehetséges árnyalása annak tudatában is, hogy Carl Schmitt e fogalompárt csak a politikai közösségek egymás közötti csatájára vonatkoztatta, egy közösségen belül nem találta relevánsnak. Kolnai, jó fenomenológusként, minél pontosabb leírást szeretne adni a valóságról, amely ritkán teremt fekete-fehér helyzetet. Ezért a magyar származású szerző megpróbálja a schmitti fogalmi polarizációt finomítani, árnyalni, a valósághoz közelíteni. Ráadásul arra is figyelmet fordít, hogy a valóságot ne csupán leírja, hanem értelmezza, sőt értékelje is.

Még egy dolgot kell előrebocsátani. Az alábbiakban e két szöveg vizsgálata nem öncélú lesz, hanem annak a csoportos kutatásnak a céljait szolgálja, amelyre az OTKA ítélte oda kutatási erőforrásokat, vezetésemmel.⁴ A kutatás célja az

utóbbi ötszáz év magyar politikai gondolkodásával kapcsolatban annak vizsgálata, hogy tulajdonképpen milyen politika(i) fogalmakkal operáltak az egykori szereplők, kortárs kommentátoraik és történetíró utódaik. Kolnai azért érdekes szereplő számunkra, mert egyszerre volt kortárs politikai kritikus és a politikai folyamatok utólagos elemzője. Emigránsként fontos általános meglátásokat fogalmazott meg a kortárs nagypolitikáról. Ráadásul meglátásait bizonyos esetekben érdemes visszafordítani az adott közösség belső vitáinak tárgyalására is.

A kutatás jelenlegi fázisában leginkább az a szembenállás tűnik izgalmasnak, amely a politika(i) Machiavelli / Carl Schmitt nevéhez köthető felfogása és egy tágabb értelemben vett arisztotelianus-közösséglvű megközelítésmód között bontható ki a magyar politikai nyelvhasználatban is. Míg az első paradigma a politika konfliktusos természetére fókuszál, és a politikai szükséghelyzeteket elemzi, a másik a közösség összetartó erőit, kohézióját és kooperációját tartja fontosnak a politika hétköznapijaiban. Az első inkább a politikailag aktív egyént tekinti a politikai viták tárgyának, a másik számára a közösség a politikai gondolkodás alapegysége. Az alábbi Kolnai-elemzésnek az a célja, hogy igazolja, szerzőnk álláspontja a jellegzetes Schmitt-féle álláspont alternatíváját nyújtja, miközben nem válik naivan moralizálónak.

Az 1933-as vita Carl Schmitt-tel

■ *A politika tartalma* című szövegben Kolnai kiindulópontja a korábbi német nyelvű kultúra politikafogalma, mely az államelmélet és a kormányzás felől közelítette meg tárgyát. Ehhez képest jelentett újdonságot Carl Schmitt szerinte zseniális munkája (ungemein tiefgründige und schwungsvolle Schrift), amely a német jogfilozófust „az élet és a hatalom irracionalistái” közé sorolja (Irrationalismus des Lebens und der Macht). Kolnai ezen meghatározása nyilvánvalóan Nietzsche felől olvassa Carl Schmittet, de hivatkozásai között ott van Klages, Scheler, Bergson (ez utóbbi kérdőjellel), Sorel, Pareto, Spengler és Heidegger is. Ez a lista pedig azért érdekes, mert Scheler magára Kolnaira is erősen hatott. Szerzőnk igencsak hatásosan tudja megfogalmazni e politikafelfogásnak a hatalomról alkotott képét. „A társadalom közegében az élet a hatalom formáját ölti. A hatalom morális legitimációi fölöslegesek és hiábavalók. Mivel a hatalom magát igazolja, azon hatalmak közötti konfliktusok, amelyeknek cselekvési szférája összeér, természetesek és elkerülhetetlenek – mi több, ezek jelentik az életerős élet igazi próbáját és legmagasabb rendű sűrűsödési formáját.” Kolnai, amikor ezt az álláspontot leírja, s jellemzi, azt is hangsúlyozza, hogy e politikafelfogás természetesen a liberalizmus és a demokrácia erőteljes kritikája is. Szerinte a bajtársiasságon alapuló közösségre is szükség van, de abból csak akkor válik politikai közösség, vagyis állam, ha valóságos fenyegetésként jelenik meg a háború, mert antagonisztikus ellentétek lépnek fel határain túlról, de azokon belül is. Schmitt szerint a barát–ellenség fogalom párból az ellenség az alapvetőbb, mert épp az hozza létre a politikai értelemben vett barátságot. A konfliktus nem normatív, hanem deskriptív kategória itt, s másképpen le sem zárható, mint háborúval. A gazdasági, vallási és kulturális ellentétek mind akkor válnak politikaiivá, amikor olyan mértékben tudják megosztani a közösséget, hogy az már csak erőszakos harcban oldódhat fel.

Kolnai nem habozik rámutatni, hogy ez a politikai fogalom nemcsak szűk, de kevésbé életszerű is (például nehezen elfogadható az, hogy egy párt csak akkor

válna politikai kategóriává, ha tagjai hajlandóak lennének érte meghalni). A szerző Szent Ágoston példáját hozza anélkül, hogy forrását megemlítené – két egymással háborúban álló rablóbanda konfliktusát még nem lehet politikának tekinteni. A magyar gondolkodó szerint „Schmitt alapvetően eltúlozza a politika és a háború közötti kapcsolatot”. Ennek pedig szerinte az az oka, hogy a külpolitikai kapcsolatokra fókuszál, nem a belpolitikai viszonyrendszerre. Kolnai kétségeit hangoztatja azzal a Schmitt által megfogalmazott tétellel kapcsolatban, amely szerint az a közösség, amely békére törekszik, és nem szeretne ellenségeket látni maga körül, nem is lehet politikai közösség. Kolnai a parlamenti pártrendszerrel érvel, amikor azt akarja alátámasztani, miért nem állja meg helyét a „barát–ellenség” viszony a politika és az állam meghatározásaként. Nyilvánvaló, hogy a parlamenti küzdelem nem nyílt háború, hanem nagyon is formalizált eljárások sorozata, amely döntésekhez vezet. De más példája is van. Ilyen az önkormányzatok világa, vagyis maga a föderális államberendezkedés. Ezen példákra támaszkodva nagyon határozottan jelenti ki: „Semmi esetre sem a háború a politika kulminálása és lényege; az legfeljebb csak egy eszköz...” Vagyis ezen a ponton elutasítja azt, hogy egy közösség élete épp a háborúban csúcsosodna ki, hiszen „az élet lényegi jelentése soha nem található fel a halálban”.

Kolnai szerint Schmitt barát–ellenség szembeállításában a politikai folyamat határesetét emeli a paradigmaticus eset státusába. Ennek pedig az a magyarázata, hogy a külpolitikai viszonyrendszerekből indul ki. Schmitt a liberalizmust kritizálja, amiért az nem a háborúra koncentrálna, hanem e helyett „a véget nem érő verseny és véget nem érő vita dinamikájára” helyezi a hangsúlyt. Nem az a kérdés Kolnai Schmitt-értelmezése szerint, hogy hogyan kormányozzák a népet, és hogyan élnek az állam keretei között, hanem hogy miként kezelik az ellenséget. Ha ez utóbbi kérdést háttérbe szorítjuk a politika értelmezése során, akkor gondolkodásunk nem lesz egyéb, mint a gyengesség filozófiája, amit mások ki fognak használni a saját javukra.

Kolnai problémája ezzel a gondolkodásmóddal az, hogy háttérbe szorítja a szellemi küzdelem lehetőségét. Schmitt szerint a politikában csak konkrét személyek feletti uralomról eshet szó. Az, hogy ez az uralom milyen berendezkedés részeként, mifajta intézményes elrendezésben valósul meg, másodlagos. Kolnai joggal szembesíti ezt az álláspontot azzal a nehézséggel, hogy így egybe-mosunk egymástól nyilvánvalóan eltérő rendszereket: az üdülőtábor és a börtön, az ősi perzsa uralom és a parlamentáris demokrácia is összeecsúszik. Pedig ezek nyilván eltérő hatalmi konstellációk, amelyeket eltérő racionalitások irányítanak. Ha csupán az egyének fölötti hatalmi viszonyra szorítkozzunk, e különbségek érzékelhetetlenné válnak. Ezért Kolnai szerint valójában a politikáról szóló diskurzus célja annak megválaszolása, hogy az állam rendje milyen részletes struktúrát mutat, hogyan valósul meg a kormányzás egyrészt ténylegesen, másrészt a normák szintjén, elvi igényekkel. A tényleges politikai életre jellemző tagolt strukturális viszonyok folyamatos viták tárgyát képezik természetesen, egymással vitatkozó alternatívák közötti versenyt generálnak, de a politika ettől még nem fegyveres harc (bewaffneter Kampf), hanem valójában társadalmi vitát (soziale Diskussion) jelent.

Kolnai világosan elválasztja egymástól a kétféle alternatívát: a politika normál folyamatát és a háborút. Míg Carl Schmitt a külpolitikából kiindulva fejtegeti a politika mibenlétét, és ezért a háborút tartja a politikai közösség tényleges kifejezési formájának, amelynek létoka szerinte a hatalom folyamatos kiterjesz-

tésének igénye (Machtentfaltung), addig Kolnai politikáról való gondolkodásában a kiindulópont a belpolitika, a politikai közösség az állam teleologikus (cél-elvű) funkciójában tudja magát kifejezni, és itt a vita válik az állami politika irányára vonatkozó döntés racionális előkészítésének terepévé.

Mindennek igencsak nagy jelentősége van 1933-ban. És Kolnai nem is leplezi, hogy szerinte a politikai gondolkodás nem független a politikától, mi több, valójában a hatalomnak adott tanácsadásként értelmezhető. A politika mélyén a háborús logikát felfedező elmélet nem kevesebb, mint a háborús logika érvényesítésére tett javaslat. Schmitt koncepciója kizárja a vita lehetőségét a politikai döntéselőkészítésből, s ezáltal kivészi a közösség ügyeinek intézését a közösség kezéből. Ám valójában a schmitti leírás sem tud függetlenedni a Kolnai által emlegetett strukturális kérdésektől. Hiszen az, hogy ki fog ki felett uralkodni, abból a kérdésből következik, hogy a közösségi élet miként szerveződik. E strukturális viszonyokat pedig természetesen számos tényező befolyásolhatja, beleértve a vallási, kulturális és szociális rendszereket. E változó viszonylatok egymástól eltérő, de az erőforrásokért egymással is vetélkedő csoportokat teremtenek, s a köztük lefolytatott politikai alkuk határozzák meg a csakugyan politikainak nevezhető hatalmi viszonyokat. Mondhatni, a belpolitikai kérdéseket feszegető vitáktól nem lehet megszabadulni a politikában, míg a külpolitikában akadhatnak szerencsésebb korszakok, amikor a háborús logika nem érvényesül.

A belpolitikai csatározásokban is megvan a küzdés agonális eleme, de ez nyilván nem vezethet az ellenfél szimbolikus vagy tényleges megsemmisítéséhez. Mi több, itt a küzdelem mellett szükségszerűen jelenik meg az együttműködés dimenziója is (kamphafte und gemeinschaftshafte soziale Funktion). Mivel a liberalizmus és a demokrácia nyújt először részletes intézményes és jogi garanciákat a versengő együttműködéshez, ebben az értelemben ezek teremtik meg a politika állandósult-intézményesült lehetőségét, s ezért éppenséggel nem tekinthetők a politikai cselekvés hanyatlásának, ahogy Schmitt jellemzi ezeket. Kolnainál nem esik szó e belpolitikai intézményesülés korábbi történeti formáiról. Pedig ennek annyiban nagy a jelentősége, hogy nyilván nem a liberalizmus és a képviseleti demokrácia volt az első, amely erőfeszítést tett a kooperáló versengés feltételeinek megteremtésére a politikai közösségi élet keretein belül.⁵ De Kolnai joggal hangsúlyozza azt, hogy ez utóbbiak dolgozták ki a politika mint intézményesített vita keretrendszerét.

Kolnai ugyanakkor osztja Schmitt azon nézetét, amely szerint az irracionális elem szükségszerűen jelenik meg a politikában: „igaza van, amikor azt állítja, hogy a politikának köze van ahhoz, amit az államélet irracionális elemének nevezhetünk”. Ám szerinte Schmitt hibázik, amikor ezt a meglévő, de csak kivételes helyzetben érvényesülő irracionális elemet tekinti a politika alapvető összetevőjének, mintegy eleve kizárva a politikai konfliktusok erőszakmentes megoldását mint lehetséges választható alternatívát. Mintha az érdekek egyeztetésére a politikában eleve nem lenne esély. Pedig Kolnai szerint az államnak épp az a feladata, hogy valamifajta központja legyen az érdekek összehangolásának. És habár ez a tény nem tudja megelőzni a vélt és a valós érdekkülönbségek kialakulását (ahol a vélt kategória sokszor egyenes úton vezet a politikai irracionálitáshoz), a racionális intézményépítés révén a politikai irracionálitás is becsatornázhatóvá válik. Szemben a törzsi háborúkkal, amelyek irracionálisak ugyan, mégsem politikaiak, a komplex intézményrendszerrel bíró államalakulatok képesek tényleges politikai küzdelmeknek helyt adni – ilyen például a két

párt között zajló csatározás, vagy akár egy párton belül az eltérő nézetet képviselő irányzatok megjelenése és versengése. Itt is megjelenik az emberi közösségekre jellemző küzdelem (Kampf), de az intézményrendszer képes e küzdelmet a fizikai megsemmisítés és a társadalmi ellehetetlenítés célkitűzéséhez képest mégiscsak kifinomultabb formák közé terelni. A „barát” és „ellenség” schmitti kategóriájával szemben Kolnainál a politika „az egymással együtt élő ellenfelek” összjátéka, akiknek „közös társadalmi hivatkozási alapjuk” van. Ezek az ellenfelek olyan álláspontok megjelenítői, amelyeknek közös intencionális vonatkozásuk van. A rivális álláspontok kölcsönös függésben vannak, és a „közös jóra” (Gemeinwohl) vonatkoznak. Az intézményi keret célja a versengő felek közötti bízalom mint közös alap valamilyen módon történő újraépítése és megtartása.

Láttuk tehát, hogy Kolnai már azt is kétségbe vonja, hogy a politika területén az együttműködés ne lehetne sikeres. „Nem a barát és az ellenség unalmas és halálos konfrontációját találjuk, hanem egy az egészen átívelő »barátságot«, amit át- meg átjárnak partikuláris barátságok, s a velük szükségszerűen együtt járó ellenségességek.” A politikai ügy olyan ügy, amely a társadalom jó részét érinti, megoszt, vitára sarkall, eltérő válaszok lehetőségét biztosítja. A megosztás révén rivális csoportokat is képez, amelyek egymással küzdenek az általuk helyesnek vélt irány kivívása érdekében. E vitákban általában nem hűvös és racionális érvekkel operálnak, hanem lelkesíteni szeretnének, és ezért kifejezetten fokozzák a szenvedélyeket. Pedig azt már tisztázta Kolnai, hogy a szenvedély nem jó tanácsadó. De azt mondja, hogy a szenvedélyes hangú vitákat is lehet mederben tartani, tehát nem kell azokat feltétlenül lehalkítani. Épp ellenkezőleg, az átélte viták erősíteni tudják a közösségi kohéziót, ráadásul a vitában álló állás- több közösségek maguk is történetre, hagyományra tesznek szert.

Dolgozatát még egyszer összefoglalva, Kolnai a következőképp szembesíti saját álláspontját Schmittével. Míg vitapartnere gondolkodását a barát és ellenség elméleteként határozza meg, az ő sajátja a politikai rend elmélete. Az irracionális ellenségeskedéssel szemben szerinte inkább az határozza meg a politikát, hogy általa különféle nem politikai – vallási, jóléti, igazságossági, kényelmi stb. – értékeket próbálunk érvényesíteni. Persze nem tagadja a tisztán politikai értékek világát sem, de Kolnai szerint ezek csakugyan körülményfüggőek, s ennyiben magukban rendszerszinten nehezen tárgyalhatóak. Ez azonban nem vezethet egy olyan fokú relativizmushoz, amely Schmitt elméletéből bontható ki. Kolnai szerint a szubjektív elfogultságtól az egyetemes értékekig épp a politikai értékek köztes szintje tud elvezetni. A politikai szintjén megjelenő harmóniatörekvés persze az egyéni érdek kiteljesítését is szolgálja, de ezt csak úgy érheti el, hogy közben a hivatkozási alapot biztosító társadalmi egység harmóniáját is szolgálja, s közben az ellenfél megalázásának és megsemmisítésének irracionális igényét a szükséges minimumra szorítja vissza. Kolnai elgondolása szerint a politika ebben az értelemben a szubjektív érdek és az egyetemes érték közötti hatékony közvetítés eszköze.

Az érett Kolnai a politika erkölcsi mozzanatáról

■ Ugyanezzel a kérdéssel vívódik az 1960-ban született Kolnai tanulmány, *Az erkölcsi mozzanat a politikai megosztottságban* című írás. Egész pontosan „az erkölcs alapvető, egyetemes törvényeinek” és a politikai viták relativitásának viszonya izgatja. Amellett kíván érvelni a dolgozatban, hogy politika és erkölcs két

különböző szinten mozog, és ezért nem probléma, ha másként működnek, ám kapcsolatuk így sem tagadható, mi több, kulcsfontosságú. Úgy érzi, az erkölcs univerzális érvénye mellett nem kell túl sokat érvelnie. Ám ez a tény, amelyet mind a katolikus moráleteológia, mind például a kantianus filozófiai hagyomány megerősít, nem zárójelezi a politikai nézetek közötti élénk vita lehetőségét, ami abból fakad, hogy politikai érdekeink és értékeink akkor is alapvetően eltérhetnek, ha egyébként az erkölcsi alapok tekintetében egyetértünk. A politika szintje ugyanis szükségszerűen konfliktusos: „a politikai álláspontok világa egyfajta primordiális értelemben konfliktusok világa, míg az erkölcsé nem”. A megosztottság minden közösségben megjelenik, ezért nem csoda, ha a politikai közösségben is felfedezzük. A pártosodás logikája nem a pártrendszerrel született, emlékeztet rá Kolnai, hanem végigkíséri az emberi történelmet. Ám a megosztottság és a vita nem szükségszerűen torkollik a barát és az ellenség kategóriáiba. Kolnai szerint ez inkább a totalitárius rendszerekre jellemző, amelyek nem tudnak mit kezdeni a kompromisszum követelményével. Ezen a ponton merül fel e dolgozatban is Carl Schmitt neve, akit „a nemzetiszocializmushoz kapcsolható talán legjobb képességű politikai filozófus”-ként emleget Kolnai. A közösségen belül elfogadhatatlannak tartja Schmitt kategóriáját Kolnai. Szerinte „a megosztottság, a konfliktus és a megegyezés is a politika természetéhez tartozik”. Ezzel szemben viszont az erkölcs világában az egyet nem értés periférikus anomáliának tekinthető.

De mi magyarázza a különbséget? Kolnai a politikát a cselekvés világának egyik szegmenséként mutatja be. A cselekvés világát pedig folyamatos döntéskényszer jellemzi: „Életvitelem [...] egymást kizáró, különféle előnyökkel és hátrányokkal járó cselekedetláncolatok közötti folytonos választást követel meg.” A döntések egy részét *real time*-ban, ahogy ő fogalmaz, in situ kell meghoznom, s ebben a „prudenciális »helyesség«” mércéit kell alkalmaznom. E világban szinte lehetetlen „törvényeket”, „szabályokat” felállítani és azokat követni, már csak a körülmények sokasága és a beláthatatlan következményláncolatok miatt is. Ráadásul egyéni döntéseimnek sokszor lesz közösségi, társas következménye: „a politika [...] a társadalom összehangolt életére” (social practice in its concerted form) vonatkozik, egy „egységes, kvázi cselekvőnek tekintett kollektív testre” (collective body). Ennek a testületnek az összetétele, előélete, érdekvilága és érzelmi kultúrája nyilván az adott körülményektől függ. A politika ebben az értelemben „egy meghatározott körülmények között, egyénekből összetevődő konkrét közösség javáról szól, amelyet adott, szokásos [...] szempontok alapján értelmeznek”. Ne feledjük, e háború utáni korszakában Kolnai már mindenképp konzervatív gondolkodónak számít, míg fiatalon még sokáig baloldalinak tudta magát, a katolikus hit felvétele után is. Mint látni fogjuk, nézőpontjának tisztázása azért fontos, mert maga erre nem utal a szövegben, viszont a bal–jobb szembenállás lesz e dolgozat egyik legfontosabb kérdése a megosztottság kapcsán. Hogy Kolnainak elemzése során nem a konzervatív álláspont melletti érvelés lesz a célja, azt nem csak az analitikus filozófiai nyelvhasználat semlegességre való törekvése magyarázza. Inkább Kolnai filozófiai álláspontja tükröződik benne: szerinte a filozófia csak akkor tudja ellátni feladatát – vagyis hogy az igazság felé vezessen bennünket –, ha vizsgálódásait árnyaltan, a részletekre ügyelően, az egyrészt–másképp logikáját és retorikáját alkalmazva folytatja le. Vizsgálódásának nem az a célja, hogy a vitázó felek között igazságot tegyen, hiszen nem arról van szó, az egyik álláspont erkölcsileg helyes, a másik pedig nem. Inkább úgy

lehetne fogalmazni, hogy ugyanazt az erkölcsöt más-más módon, másféle hang-
súlyokkal alkalmazzák az egyik, és megint másként a másik párt tagjai és teore-
tikusai. Ezt a tételét teszteli Kolnai dolgozata másik felében, ahol a jobb- és bal-
oldal politikai „logikáját” és „retorikáját” veti össze.

Bevezetesként elismeri, hogy a bal–jobb megkülönböztetés csak nemrégiben
vált elterjedtté, ám kitart azon álláspontja mellett, hogy a kétféle alapállás meg-
különböztetése ősrégi, valójában a kezdetek óta végigkíséri az emberi közössé-
geket. A két paradigmatis álláspontot a következő fogalompárok jellemzi:
„tekintély versus szabadság”, „hagyomány versus haladás”, „hierarchia versus
egyenlőség”.

Az egyik legmeglepőbb tétele szerint az egymást kritizáló politikai alapállá-
sok mögött egy közös értékrend (közös erkölcsi hivatkozási alap) húzódik meg.
Ezt az alapot olyan fogalmakkal jelölhetjük, mint amilyen az „igazságosság”, az
„őszinteség” és a „hűség”. Ez persze bizonyos értelemben triviális – hiszen
Wittgenstein is hangsúlyozta már, nem lehet vitatkozni közös nyelv nélkül. Más-
felől azonban ez épp a döntő különbség Schmitt és Kolnai álláspontja között.
Míg az utóbbi szerint van egy ilyen közös erkölcsi hivatkozási alap, az előbbi
szerint a barát–ellenség végtelen megkülönböztetése minden közösséget felborít-
hat és szétszakíthat.

De lássuk, hogyan jellemzi fenomenológusként Kolnai a kétféle nézőpontot.
„A jobboldali politikai ész az »erény« érdeklí [...], a baloldalt pedig inkább
a dolgok erkölcsileg elfogadható állapota.” Ez a megkülönböztetés a politikatu-
dományban a cselekvőközpontú és az intézményelvű megközelítés megkülön-
böztetésének felel meg. Az intézményközpontú baloldallal azonban egy továb-
bi, konstitutív szerepet is azonosít Kolnai – a baloldalé szerinte a politikai kez-
deményezés előnye, mivel a status quót korábban a jobboldal uralta. Ennek
megfelelően viszont a jobboldal csak reaktív, a kihívásra válaszoló szerepet vál-
lalhat magára, viszont amíg hatalmon marad, fontos számára a kormányzás mű-
vészete. Ezzel szemben a baloldal a kritikáját az intézményes berendezkedésre
vonatkozóan, rendszerszinten fogalmazza meg, hisz minél radikálisabb átalakí-
tásban érdekelt, hogy a fennálló hatalmi viszonyokat megfordítsa.

Ezekből a megállapításokból kiindulva Kolnai arra a következtetésre jut,
hogy az erkölcsi és nem erkölcsi kérdések viszonyában a jobboldalra jellemző
felfogást jól fejezi ki az antik görög kalokagathia ideálja. Az agathosz (jó) itt a
kalosszal (szép) együtt jelenik meg igényként, vagyis az erkölcsi összenőtt a nem
erkölcsi minőséggel. Ez az elképzelés a létező életforma normává emelését cé-
lozza. Ezzel szemben a „baloldali szemlélet célja a társadalmi valóságnak az
erkölcsi követelményekhez való igazítása”. Ehhez társul egy másik sajátossága
a baloldali gondolkodásnak – amely viszont e gondolkodást Carl Schmittéhez kö-
zelíti: „az erkölcsi szükséghelyzetekre hajlamos összpontosítani, nem pedig az er-
kölc közvetett támogatására és valószínű erődítményeire”. Ezzel pedig a politika
normálállapota szükségszerűen háttérbe szorul, mint valami olyasmi, amit min-
denképp meg kell haladni, nyilvánvaló igazságtalansága miatt. A baloldalt kiindu-
lópontja vezeti felre: „Az az állítás, hogy mindent meg kell javítani, amit csak
értelmes módon az »igazságtalanság« kategóriájába be lehet sorolni, és ami miatt
vitatkozva föl lehet háborodni [...], kvázi logikus módon alakul át egy olyan állí-
tássá, hogy a társadalmi viszonyok összességét kell újrendezni.”

Kolnai nézőpontja eddigre már nyilvánvalóvá vált – bár továbbra is kritikus
mind a két felfogással kapcsolatban, nyilvánvaló, hogy saját politikafelfogása

mégiscsak gyaníthatóan közelebb áll a politika normálállapotára, a kormányzás „művészetére” összpontosító jobboldali nézethez. Ugyancsak gyanítható, hogy a kötelességek (jobboldal) és a jogok (baloldal) fogalmi dichotómiája esetében is az előbbihez áll közelebb felfogása. Kolnai azonban a jobboldali holizmust („a társadalom szerves fejlődése”) és a baloldali monizmust egyaránt elítéli, mivel mind a kettőt „szélsőséges politikai pozíciónak” tartja. Ám szélsőségeségükben másféle megoldást keresnek a Van és a Legyen közti feszültség feloldására. Míg a jobboldal általában elfogadja, hogy a valóságban a két princípium feszültségben áll (ezért csak helyi megoldásokat keres, esetleg idealizált utópiákat fest), a baloldal a kérdés azonnali orvoslása érdekében „sürgősen orvosság után néz”. Márpedig ez Kolnai szerint végzetes hibát eredményez; ezáltal a baloldal „a valóságos és a kívánatos emberi lét integrációja megvalósításának köteleződik el”, szemben a „konkrét hatalmak és tények jobboldali megszentelésével”. A jobboldal is hajlamos túlzásba esni, amikor „a tradicionalizmus vagy reakciós képzelgés bizonytalan lábakon álló utópiáit explicitebb és elvontabb holista elméletekkel támogatja meg”, s ezzel „illúziók” rabjává válik. Kolnai itt az illúziókkal kapcsolatban pozitív érzéseket tápláló Burke-re hivatkozik. A baloldal viszont „egy alapvető tévhit” (paramount delusion) áldozata lesz, amikor azt követeli és próbálja megvalósítani „hogy az emberi viszonyokat általában az igazságosság szerint rendezzék, s az igazságosság azonosuljon az emberi akarral”.

Konklúzió

■ Miután ily módon Kolnai végére ért annak az útnak, amely azt volt hivatott bemutatni, hogy miként lehet egymással hibásan összekapcsolni a politika és az erkölcs világát, még egyszer visszatér a két sík tényleges viszonyára. A közélet-ről ismét kijelenti, hogy „megosztott érdekek, különböző ízlések és konfliktusban lévő célok” jellemzik, majd ezután – némileg meglepő módon, mégis ismét kijelenti, hogy „az emberek társadalmi élete [...] nem lehet meg erkölcsi útmutatás és ösztönzés nélkül”.

Most már látjuk, hogy e két tézis párhuzamos hangsúlyozása nem ellentmondás nála. Szerinte a politika a mindennapi cselekvés világa, amelyben felhasználnunk erkölcsi érveléseket, de a két világ, a Van és a Legyen világa egymással nem olvasható össze, csak az általa élesen elítélt utópiák törekszenek erre. Az utópiák megvalósítása a totalitarizmus politikai gyakorlata. A politika és az erkölcs Kolnai szerint egymástól megkülönböztetendő, ám egymással kapcsolatban maradószférák tehát. A politikai döntés súlyát a politikai közösséggel kapcsolatos következményei adják. Az erkölcs külső mérceként szolgál a politika számára, ám azt a politika belső logikájává tenni nem lehet.

■ JEGYZETEK

1. A fenomenológia történetére fókuszáló Varga Péter alapvetően a megkésettiséget társítja Kolnai fenomenológiájával. Vannak olyanok is, akik a realista fenomenológia második hullámában fontos szereplőnek látják olyan gondolkodók társaságában, mint Theodor Celms, Hedwig Conrad-Martius, Dietrich von Hildebrand, Roman Ingarden, Edith Stein vagy Kurt Stavenhagen. (Varga Péter: *Szeretet és gyűlölet, undor és gőg. Érzelemfilozófia a realista fenomenológiában. Kolnai Aurél és Max Scheler írásai*. BUKSZ. 2015. 1–2. sz. 98–101. Embree, Lester: *Phenomenological movement*. Routledge Encyclopedia of Philosophy Online. 10.4324/9780415249126-DD075-1. Második fejezet, Realistic Phenomenology.

2. Aurél Kolnai: *What is Politics About?* (Der Inhalt der Politik, 1933) In: Zoltán Balázs – Francis Dunlop (eds.): *Exploring the World of Human Practice: Readings in and about the Philosophy of Aurél Kolnai*. (Trans. Francis Dunlop) CEU Press, Bp., New York, 2004. 17–44.
3. Kolnai Aurél: *Az erkölcsi mozzanat a politikai megosztottságban* (The Moral Theme in Political Division). In: *Kolnai Aurél* (Vál., s. a. r., a bevezetést és a jegyzeteket írta Balázs Zoltán) Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 2003. 181–198.
4. Lásd az 1. jegyzetet.
5. Lásd ezzel kapcsolatban Bibó István nevezetes gondolatait az európai társadalomfejlődés értelméről.

